

Кузовова Н. Освіта болгар на Півдні України в ХІХ – на початку ХХ століття // International scientific-practical conference “Personality, family and society: issue of pedagogy, psychology and sociology”: Conference Proceeding, June 16-17, 2017. Shumen, Bulgaria: Konstantin Preslavsky University of Shumen. 240 pages. P. 223-226

Наталя Кузовова

ОСВІТА БОЛГАР НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

За результатами Всеукраїнського перепису 2001 р. в Україні проживає 204,6 тис. болгар, що складає 0,4 % усього населення України. Більшість, понад 150 тис. осіб проживає в Одеській області, є болгари також у Миколаївській та Кіровоградській областях, що колись за імперських часів входила до складу Херсонської губернії, а також у Криму, що входив до складу Таврійської губерній, частина якої – нині сучасна Херсонська область.

Відколи св. Кирило та Мефодій заклали основи слов'янської писемності та словесності, болгари асоціюються з високим рівнем освіти та культури, тому цікаво дізнатися як склалися їх освітні справи серед українців у ХІХ – на початку ХХ століття. Адже боротьба за власну державу та відродження національної культури – те, що єднає обидва наших народи у той нелегкий для них час.

З давніх часів різноманітні етнічні групи відігравали значну роль в історії Півдня України. Віддавна нову батьківщину тут знайшли французи, італійці, греки, євреї, німці, представники слов'янських народів: поляки, болгары, серби тощо. В Україну, що стала для них новою Батьківщиною вони приносили свої традиції, цінності, мову, збагачуючи культуру та економіку нашого краю. У кінці ХVІІІ ст. приєднання Півдня України до складу Російської імперії стало новою сторінкою в його етнічній історії, пов'язаною

з політикою насильницької асиміляції та, як наслідок, народженням, так званого, «національного питання».

Вирішальне значення для збереження мови, культури та самобутності кожної нації має освіта, тож саме в цій царині, не рахуючись з можливими наслідками, імперія почала свій наступ, реалізуючи ідею «православ'я, самодержавство, народність». Росія на той час була не єдиною в світі державою, яка мала поліетнічний склад населення, проте – однією з небагатьох, де батьки не мали можливості навчати своїх дітей рідної мови. Гостре відчуття національної та соціальної нерівності поставило населення в опозицію до уряду, призвело до міжетнічних конфліктів, до незворотних наслідків для самої імперії.

Дуже часто, особливо останнім часом, українським історикам закидають заідеологізований підхід до висвітлення питання російської колонізації українських земель. Однак, розглядаючи законодавчі акти імперії, можна переконатися, що цілі російського уряду не складали таємниці – вони були цілком однозначними. Так, у 1824 р. новий російський міністр освіти О.С.Шишков разом з двома Тимчасовими комітетами з питань освіти сформулювали нову концепцію навчання, а саме: «Виховання народне по всій імперії, не дивлячись на різницю вір та мов, повинно бути чисто російським» [7; 21]. Цей курс залишався незмінним і супроводжувався новими заборонними актами. А в 1871 р. міністр освіти граф Д.Толстой взагалі заборонив використання місцевих мов у народній школі (так називалися у досліджуваній період початкові школи для дітей) [18; 30]. Проте неросійське населення імперії не припиняло боротьби за національну школу, за відповідну середню та вищу освіту для своїх дітей. На Півдні України к. XVIII – поч. XX ст. – час боротьби етнічних груп за рідну школу.

За результатами перепису 1897 р. на Півдні України болгари становили не найбільш численну групу населення регіону – 0,94% (наприклад молдаван було 5,39 %). Проте за рівнем грамотності на першому місці були болгари, потім йшли білоруси та молдавани [10;3]. Це при тому, що вони не мали

своїх власних шкіл, і, навіть, там, де ці національності жили досить щільно, суворо заборонялося вживати місцеву мову в школах.

Земська статистика свідчить: в Херсонській губернії найбільше учнів-болгар було зареєстровано у Одеському (6,6%) та Тираспольському (4%) повітах, найменше у Херсонському та Анан'євському, у Александрійському їх не було зовсім. Ці дані стосуються земських сільських шкіл, в інших навчальних закладах на селі, що не підпорядковувалися земству, найбільше учнів-болгар навчалося у приватних та громадських школах (23,4%), у міністерських однокласних – 6,2%, у церковно-приходських – 4,3%, у міських однокласних та приходських 1828 р. по 0,2%. В навчальних закладах вищого типу болгар складали 3,3%, у сільських міністерських двокласних та у міських за положенням 1872 р. – 0,1%. Взагалі кількість учнів-болгар по всіх категоріях навчальних закладів становила 1,8%. Цей високий показник до загальної кількості населення земські статистики пояснюють браком даних по всім школам губернії, однак не можуть не визнати, що «... грамотність у болгар, а отже і прагнення до навчання більша, ніж у інших слов'янських національностей губернії (в селах грамотних: 38,5% чол. та 10,7% жін., у містах 72,55 чол. та 45,5% жін.), крім, звичайно, поляків» [10;111-112].

Надзвичайна популярність приватних та громадських навчальних закладів серед болгар пояснюється, передусім, тим, що в інших навчальних закладах викладання велося виключно російською мовою. У деяких випадках, за свідченнями вчителів, результативність навчання у початкових школах зводилося до того, що діти-болгари, хоч і могли читати російською, нічого з прочитаного не розуміли. Питання про використання рідної мови у болгарських, молдавських та українських школах було поставлене на першому з'їзді земських вчителів [18;30-35]. Тоді ж херсонське земське зібрання постановило дозволити використовувати ці мови для кращого вивчення російської [18;216]. Оскільки для болгарських шкіл вчителів спеціально не готували, ми не можемо сказати, наскільки ця постанова

вплинула на реальний стан речей, тим більше, що від вчителів не вимагалось знання місцевої мови, все залежало від самого вчителя. Але оскільки ініціаторами проекту виступили самі вчителі, скоріше за все він сприяв збереженню національної ідентичності болгарського населення.

Не зважаючи на преференції для болгар, які обіцяв російський уряд, до студентів-болгар вищих навчальних закладів він відносився досить підозріло. Урядовці не приховували, що зацікавлені у вищій освіті лише для тих студентів, чия лояльність до на державній службі, право на яку надавав вуз, буде гарантованою. Болгарський народ переживав час національного відродження і прагнув незалежності, в тому числі й від Російської імперії, ще викликало занепокоєння та підозри, бо суперечило політиці Росії на Балканах. У 1892 р. Попечитель Одеського Учебного Округу запропонував зібрати відомості «... чи не було помічено шкідливого впливу грошової допомоги болгарського уряду студентам-болгарам Новоросійського університету, та цих останніх на їхніх товаришів-співвітчизників, які не отримують субсидій із князівського впливу, в розумінні їх відчуження від Росії, вселення у них перекручених понять про цілі та характер вищої освіти, що щиросердно дається їм російським урядом». Викладачі завірили Попечителя, що нічого подібного вони не помічали [5;36-37].

Незважаючи на “щиросердя” російського уряду болгар на Півдні України були позбавлені можливості отримати повноцінну освіту, як через недостатню кількість закладів взагалі, так і через відсутність шкіл, де б викладання було рідною мовою.

Таким чином, положення освіти у болгар та молдаван було дуже важким, оскільки відсутність власних шкіл та вчителів, які знали ці мови, а головне - протидія російського уряду, ускладнювали здобуття освіти їхнім дітям. Херсонське земство прийняло міри до виправлення цього становища, проте його повноважень не вистачило на скасування заборон уряду.

На сьогоднішній день етнічна історія України викликає величезну цікавість громадськості. Найбільшою увагою користуються ті народи, що не

зважаючи на свою відірваність від Батьківщини, зберегли самобутні риси, мову, звичаї та національний характер. Серед них, звичайно, болгари. Їм присвячують свої дослідження юні історики Малої академії наук України, звертаючи уваги на оригінальні традиції, що збереглися на Півдні України, тоді як вже втратили актуальність на батьківщині етносу – в Болгарії. Це говорить про реальну перспективу дослідження даної тематики в майбутньому.

Список джерел та літератури:

1. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). Ф. 42. Оп.35. Спр.1002. Арк.8,13,22.
2. ДАОО. Ф. 42. Оп.35. Спр.7. арк.2-3.
3. ДАОО. Ф. 42. Оп.35. Спр. 713-780.
4. ДАОО. Ф.42.Оп.35.Спр.1553.арк.13-17,21-113.
5. ДАОО.Ф.45.Оп.8.Спр.54.арк.36-37.
6. Доклады управы и комиссий, предложенные на рассмотрение Херсонского губернского земского собрания сессии 1866 года. –Б.м.: Б.в. – 1164с.
7. Историко-статистический очерк общего и специального образования в России. – СПб.,1883 (обл.: 1884), 11, 257 с.
8. Краткий обзор начального народного образования в Херсонской губернии за 1897 год. – Херсон: Паровая Типо-литография О.Д. Ходушиной,1899. – 99 с.
9. Левассер З. Народное образование в цивилизованных странах. – СПб.: Типография Б.М.Вольфа,1899. – 203 с.
10. Народное образование в Херсонской губернии за 1905 год.- Херсон:Типо-литография насл. Ходушиной, 1907 –260 с. + приложения.
11. Обзор Херсонской губернии за 1880 год. – Херсон:Б.в; Б.р. – 60с. + приложения.
12. Обзор Херсонской губернии за 1899. – Б.м.:Б.д.. –91с. + приложения.
13. Обзор Херсонской губернии за 1900.- Херсон: Типография Губернского Правления,.1901. – 94с.+ приложения.
14. Обзор Херсонской губернии за 1905 год. – Б. м.:Б.р. –109 с.
15. Обзор Херсонской губернии за 1910 год. – Херсон: Типография Губернского Правления, Б.р. – 96 с. + приложения.
16. Обзор Херсонской губернии за 1912 год. –Херсон: Типография Губернского Правления; Б.р. – 84 с. + приложения.

17. Історико-біографічні нариси / Під редакцією В.Смоля. – К.:Б.В.,2001. – Підприємці й меценати: Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII – XX 342 с., іл..

18. Сборник Херсонского земства.1881.№3. – 623с.

19. Скальковский, А.М. Материалы для истории общественного образования в Одессе. Оттиск из 2-го вып. «Трудов Одесского статистического комитета».-Одесса,Б.в.,1867.-34с.

20. Собрание постановлений и распоряжений Министерства Народного Просвещения, касающихся прохождения курса учениками и ученицами-евреями. Составл. А.Григораевым. –Одесса»Б.и.,1901.-36с.

21. Sahta Maria Phillip. The questioh of elementary education in the Third Russian State Duma, 1907-1912, Lewinston ets.; The Mellen press 1990. - XXV 119.: mabl.; 23 ст.

22. Херсонское губернское земское собрание. 23 сессия.- Херсон:Б.м.,1882.-404с.